

TÜRK FONETİK TRANSKRİPSİYONU ÜZERİNE

DR. TUNCER GÜLENSOY

Türkolojinin geç kurulmuş bir bilim dalı olmasından dolayı, bu bilim dalının önemli pek çok sorunu da henüz çözülememiş durumdadır. Buna rağmen, Türk Üniversitelerinde öğretim üyesi olan Türk dili bilginlerinin son 40 yılda verdikleri eserlere ve araştırmalara bakacak olursak, Türkoloji adına epey ilerleme kaydedildiği açıkça görülür. Fakat, ne yazık ki, "Türkçenin Etimolojik Sözlüğü" hâlâ yazarını beklemekte; tam bir "terminoloji" birliği sağlanamadığı için, "terimler" sorunu askıda durmakta; bütün Türk gramercilerinin imzalarını içine alan olgunlaşmış bir "Türkçenin Grameri (Türk Dilbilgisi)" yazılmadığı için orta yol bulunamamaktadır.

Bu incelemede ele aldığımız konu da henüz rayına oturtulamamış bir "Türk sesbilgisi işaretleri (Türk fonetik alfabesi)" sorunudur. Diğer Türkoloji sorunları gibi, bu konuda da henüz orta yol bulunamadığı için, uzun zamandan beri, alacağı son şekli beklemektedir.

Bilindiği gibi, Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların Türkiye'deki ilk yayını¹ Ahmet Caferoğlu'nun "Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I" (İstanbul 1940) adlı eseridir². Bu eseri 1941-1946, 1948 ve 1951 yıllarında yayınlanan 8 cilt ile diğerleri izler. Caferoğlu, 15-20 yıl süren uzun ve yorucu çalışmasına rağmen, kullandığı "transkripsiyon (çevriyazı)" sisteminde gerekli titizliği gösteremediği için, dokuz ciltlik koleksiyonunda bir transkripsiyon birliği sağlayamamıştır.

Caferoğlu'nun "Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar" (İstanbul 1946) adlı eseri yayınlandığı yıl, üzerinde (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesince hazırlanmıştır*) kaydı bulunan bir "Türk İlmî

1 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Zeynep Korkmaz, *Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar*, TDAY 1975-76, s. 143-172.

2 1932-35 yılları arasında yapılan derleme çalışmalarının sonucu olarak, ilk cildi 1939 yılında yayımlanan "Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi", çevriyazı işaretleri ile basılmadığı için, öncelik Caferoğlu'nun eserine verilmiştir.

* Bu kılavuzu hazırlayan Reşid Rahmeti Arat'tır.

Transkripsiyon Kılavuzu" (İstanbul 1946-Millî Eğitim Basımevi) da bilim adamlarının hizmetine sunulmuştu. Buna rağmen, Caferoğlu'nun 1948'de yayınlanan "Orta Anadolu Ağızlarından derlemeler" adlı kitabında (Malzemenin tesbitinde kullanılan çevriyazı sistemi, bundan önceki eserlerde kullanılanın aynıdır. "s.XII") kaydı konulmuş ve *kılavuz*'un kılavuzluğundan yararlanılmadığı için, aynı tutarsızlık devam etmiştir.

Caferoğlu'nun 9 ciltlik koleksiyonundan sonra, Zeynep Korkmaz'ın 1956 yılında çıkan "Güney-Batı Anadolu Ağızları" (Ankara) adlı eseri, transkripsiyon işaretlerinin en geniş şekilde uygulandığı ilk yayındır. Bunu takiben yayınlanan "Nevşehir ve Yöresi Ağızları" (Ankara 1963)'nda aynı sistem uygulanmışsa da bazı yeni ya da değişik işaretler görülmektedir.

Anadolu ağızlarının yetkili bilim adamlarından S.Buluç'un "Tel-lâfer Türkçesi üzerine" (TDAY 1973-74) ve "Kerkük Ağzına göre Arzu ile Kamber Masah" (TDAY 1975-76) adlı yazılarında ve S.Olcay'ın "Doğu Trakya Yerli Ağzı" (Ankara 1966) ile "Erzurum Ağzı" (Ankara 1966) adlı eserlerinde yeterli transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır.

Burada, üzerine basarak durmak istediğimiz ana konu, yayınlanmış olan eser ve araştırmaların transkripsiyonla yayınlanıp yayınlanmamış olması sorunu değil, transkripsiyon sisteminde bir birlik sağlanamamış olması üzerinedir. Yazımızın sonunda gerekli bir öneride bulunabilmek için, şimdiye kadar yayınlanan eser ve araştırmalardaki transkripsiyon işaretlerine sırasıyla bakalım³:

Caferoğlu, ADÜM II (1941), s.IX-X. :

—	vokallere mahsus uzatma işareti.
·	vokal üzerinde yarım uzatma vazifesini görmektedir.
—	alelâde vurgudur.
~	vokallerin sağırıştığını göstermektedir.
∪	iki ayrı kelimenin bir arada telâffuz edildiğini gösterir.
e	sert (e) olup ğetti, ğeri kelimelerindeki (e)dir.
Ƙ, ƙ	kalm (k) olup eski (ċ)ın telâffuzundadır.

3 Yalnız Caferoğlu, Korkmaz, Buluç ve Olcay'ın yayımları üzerinde durulmuştur.

- k kalın telâffuzlu kelimelerdeki yumuşak (k).
 l kalın telâffuzlu kelimelerdeki yumuşak (l).
 r kalın telâffuzlu kelimelerdeki yumuşak (r).
 Ğ, ğ yumuşak (g). Mes.: gelin, geldi kelimelerinde olduğu gibi.
 η sağır (n)dir.
 H, h eski Arap hurufatındaki (ح) sesine tekabül eder.

Caferoğlu, DIAT (1942), s.XXII.

- vokaller üzerinde uzunluk.
 ˘ âdi vurgu.
 ˙ vokaller üzerinde yarım uzunluk.
 ˘ bağlantı.
 ˙ kelime içinde kısa durak işareti.
 K, k kalın ünlülü kelimelerdeki (k).
 K, k ince ünlülü kelimelerdeki (k).
 l kalın köklerdeki yumuşak (l).
 Ğ, ğ bugünkü (gül, geldi) kelimelerindeki (g) için.
 k Azerbaycan ve doğu illerimize mahsus olan ve daha fazla (yh) telâffuzuna yakın bir ses.
 η sağır nun.
 H, h eski (ح) yerine.

Caferoğlu, AAT (1943), s.XXI-XXIII.

- vokaller üzerinde uzunluk.
 ˘ âdi vurgu.
 ˙ vokallerin genizleştirilmesini göstermeye mahsustur.
 ˙ vokalın yarı uzamış bir şekilde telâffuz edildiğini göstermektedir.
 ˘ iki ayrı kelimenin birbirine bağlı olarak bir kelime gibi telâffuz edilmesini göstermektedir.

- ’ kelime ortasındaki kısa bir durağı yahut kesmeyi göstermek içindir.
- e kapalı e.
- Ƙ, ƙ bugün İstanbul ağzında kullanılan (kalın) (kaldı) kelimele-
rindeki kalın (ƙ) konsonantıdır.
- K, k metinlerde gerek kalın, gerek ince kelime ve eklerde hiç bir istisnaya tâbi tutulmadan, hep bizim bugünkü (kedi, kesmek) kelimelerinde telâffuz ettiğimiz (k)den başka bir şey değildir. Anadolu ağızlarının bâzılarında bu ince (k) konsonantı kalın köklerde dahi ince (k) olarak telâffuz edilmektedir. Meselâ: (kor-kör) kelimesinde olduğu gibi. Bu iki şekilde yazılan kelimedeki (k) telâffuzca incedir.
- İ kalın bünyeli kelimelerde ince telâffuz edilen (l) konsonantı içindir.
- Ġ, ġ İstanbul ağzındaki gül, geldi, göz kelimelerindeki ince (g) yerine kullanılmıştır.
- ı yumşak (r)dir, ve kalın köklerdeki ince (r) yerine kullanılmıştır. Meselâ: yar kelimesinde olduğu gibi.
- Ĥ, ĥ çok boğazdan gelen sert (h) sesini gösterir.
- ŋ çok genizden gelen (n) sesini gösterir.
- ng her ne kadar bu iki konsonant, bâzı metinlerde alelâde geniz (n) sesi yerine kullanılmakta ise de, bizim metinlerde, bu iki konsonant, ister kalın, ister ince kök ve eklerde farklı bir telâffuza maliktir. Açık olarak (ng) şeklinde telâffuz edilir.

Satır hizasının üst ve alt kısımlarına gelen ve sekiz punto ile dizilen vokal ve konsonantlar, okunduğu zaman yarım telâffuz edilmelidirler. Meselâ: b'çak; âñnamış; böy^udü kelimelerinde olduğu gibi.

Yuvarlaklaşan vokaller için, ayrıca hususî bir işaret alınmamıştır. Bu gibi hallerde her kelimenin telâffuzu tesbit edilmiştir. Meselâ: yolumuz; zovallı; yolh=yah kelimelerinde olduğu gibi.

Caferoğlu, STİAT (1944), s.XXIII-XXVII.

1. GDİAT'daki bütün işaretler var.

2. Değişik ya da fazla olanlar:

- ķ Azerbaycan ve doğu illerimiz ağızlarına mahsus olan bu ses telâffuzca Almancanın (ich) kelimesindeki (ch) sesinin karşılığı olup, nisbeten daha ön artikülasyona maliktir, ve değeri bizim (yh) telâffuzundadır.
- ţ (t) ile (d) arasında bir ses olup daha fazla (d)'ye doğru bir eğinti gösterir. Bu ses ekseriyetle benzeşme yolu ile meydana gelmiştir.
- z (z) ile (s) arasında telâffuz edilmektedir. Tıpkı (t) gibi, benzeşme yolu ile meydana gelmiş olup, ses bakımından daha fazla (s)'ye doğru bir eğinti göstermektedir.

tʸ, dʸ, zʸ, sʸ — gibi yumuşamış konsonantlar için yeni ve hususî bir işaret gösterilmesine lüzum görülmeden, yukarıki şekillerde ifâdesi daha uygun görülmüştür. Meselâ: tʸane; zʸade “zâde”; zʸatiniz “zatınız”; dʸane, kelimelerinde görüldüğü gibi. Diğer hallerde satır hizasının üst ve alt kısımlarına getirilen ve sekiz punto ile dizilen sesler, umumiyetle o seslerin yarım telâffuz edilmesi lâzım geldiğini göstermek içindir. Meselâ: b'çaḥ; deḡdi; âñnadi, kelimelerinde görüldüğü gibi.

Vokallerin yuvarlaklaşmasını gösterecek olan hususî bir işarete ihtiyaç his edilmemiştir. Bu gibi hallerde her kelimenin içerisindeki vokal telâffuzu işitildiği şekilde tesbit edilmiştir. Meselâ: zovallı “zavallı” kelimesinde olduğu gibi. Mef'ul hatası gösteren vokaller bâzan siyah on punto ile gösterilmiştir. Meselâ: seni “sana”; ağacı “ağaca” örneklerinde olduğu gibi. Fakat siyah puntolar o kadar da bu farkı gösterecek mahiyette olmadığından, bâzan kullanılmaktan vaz geçilmiştir.

Caferoğlu, GDİAT (1945), s.XII-XVI.

— vokaller üzerindeki bu çizgi, herhangi sebeble olursa olsun vokalin umumiyetle uzun telâffuz edilmesi lâzım geldiğini göstermek içindir.

ı	âdi vurgu.
ı	vokaller üzerinde yarı uzatma.
ı	vokalin hafifçe genizleştirilmesini belirtmek içindir.
ı	Birbirinden ayrı iki kelimenin bir arada, bağlı bir kelime halinde telâffuz edilmesi lâzım geldiğini göstermektedir: cum'hu_reizi, ere_bistan...
,	kelimenin sert bir kesim yahut duraklama ile telâffuz edilmesi lâzım geldiğini belirtmektedir: gal've; vas'yet; de've na'let....
ə	kapalı e.
ə	İstanbul şivesindeki (e) ile (a) arasında, daha fazla telâffuzu (a)ya kaçan vokal: d̄m̄d̄k; h̄yvan...
i	(i) ile (ı) arasında, daha fazla boğaz gerisinden (ı)'ya doğru kaçan i: yığit; geldiğ...
ö	(ö) ile (o) arasında, fakat daha fazla (o) tesiri bırakan ö: diyör; sorüyör.
ü	(ü) ile (u) arasında, fakat (ü)'ye nisbetle daha fazla boğaz gerisinde telâffuz edilen ve (u)ya kaçan bir ses: büyük; böğün...
K, k	
Ḳ, ḳ	
Ġ, ġ	sesli apirant olan bu konsonant, doğrudan doğruya arapçanın (ع) sesi mukabili olup, İstanbul şivesinin bağ, bağlamak, dağ kelimelerindeki (ğ) değerindedir.
Ġ, ġ	İstanbul şivesinin gül, gel, göz kelimelerindeki yumşak (g) sesini ifade eder.
ġ	(g) ile (ğ) sesi arasındaki, dilin orta kısmının sert damağa dokunmasıyla telâffuz edilen sestir.
İ	kalm bünyeli kelimelerdeki yumşak (l)yi ifâde etmek içindir.
ı	kalm bünyeli kelimelerdeki yumşak (r)yi ifâde etmek içindir.
Ḥ, ḥ	boğaz derinliğinden gelen sert ve hırıltılı h.
η	çok genizden gelen (n) sesi yahut (sağır nun)u ifâde eder.

Caferoğlu, KDİAT (1946), s.XXV.

(Eserde kullanılan transkripsiyon işaretleri şimdiye kadar kullandıklarımın aynıdır. Yalnız yerli ağızlar farkı üzerine aşağıdaki yeni birkaç işaretin eklenmesine zaruret hasıl olmuştur.)

ı	kısa i.
ă	kısa a.
u	u ile ı arasında bir ses.
ü	ü ile ı arasında bir ses.
ä	e ile ç arasında bir ses.

Caferoğlu, OAAD (1948), s.XII.

Malzemenin tesbitinde kullanılan çevriyazı sistemi, bundan önceki eserlerde kullanılanların aynıdır.

* * *

Zeynep Korkmaz:		
<i>GBAA (1956), s.VI-VIII</i>		<i>NYA (1963), s.XV.</i>
â	kapalı a	á
–	bulanık a	â
a	ince (palatale) a	a ā
â	yuvarlak a	–
ä	açık e	–
ε	açık kısa e	–
ä	yarı-kapalı e	–
e	kapalı e	é
ə	ı'ya yakın kalın e	–
–	a'ya yakın kalın açık e	ə
–	uzun e	ē
–	yuvarlak e	ê
ğ	artdamak g'si (velare)	ğ
g	ön damak g'si (palatale)	g

g	patlayıcı gırtlak g'si (laryngal) (*)	g	
-	özel adların yazılışında büyük harfle gösterilen g	G	
ğ		ğ	
-	uzun ı	ı	
-	yuvarlak i	ı	
ı	palatale ı	ı	
k	öndamak k'sı (palatale)	k	
K	patlamasını kaybetmiş olduğu için g'ye yakın duyulan öndamak k'sı (emplosif).	-	
ķ	artdamak k'sı (velare)	ķ	artdamak k'sı
-		ķ	gırtlak k'sı (laryngal)
Ḳ	patlamasını kaybetmiş artdamak k'sı (velare-emplosif).	-	
l̥	tonsuz diş ünsüzü (dental)	l̥	
l̥	dişeti l'si (alveolare)	-	
l̥	tonsuz dişeti l'si (alveolare)	-	
n̥	tonsuz diş n'si (dental)	n̥	
ñ	genzel, öndamak n'si	ñ	genzel ön ve artdamak n'si
ñ̥	genzel, tonsuz öndamak n'si	-	
ñ̃	genzel, artdamak n'si	-	
ñ̥̃	genzel, tonsuz artdamak n'si	-	
ô	kapalı o	ô	
-	bulanık o	ô	
o	ö'ye yakın ince o (palatale)	o	ö'den kalınlaşmış ö ve o arası bir ünlü
P	patlamasını kaybetmiş olduğu için b'ye yakın duyulan emplosif p.	-	
r̥	tonsuz r	r̥	

*) Bu sesi gösteren işaret, boğaz bölümü çizgi ile kesilmiş bir (g)'dir. İşaretin matrisi Z. Korkmaz tarafından GBAA. adlı eserde kullanılmak üzere özel olarak yapıldığı için, basımevinde yoktur.

T	patlamasını kaybetmiş em- plosif t.	-	
u	ü'ye yakın ince u (palatale)	u	ü'den kalınlaşmış ü, u arası ün- lü.
-	bulanık ü.	û	
,	tonsuz gırtlak patlayıcısı	-	
—	ünlüler üzerinde uzunluk işa- reti	—	
~	ünlüler üzerinde genzelleşme (nasalisation) işareti	~	
˘	ünlüler üzerinde kısalık (sürek- sizlik) işareti.	˘	
⌢	ikiz ünlü işareti	⌢	
⌢	iki kelime arasında bağlantı (liasion) işareti.	⌢	ünlüler altında ikiz ünlü işareti. İki kelime arasında bağlantı (li- asion) işareti.
ˆ	ikiz ünlü (diphthong) yapan yarı ünlü işareti.		
~	ablaut ve substitution işareti	-	
—	kendinden sonraki hecenin vurgu işareti	—	
—	yüksek ton işareti	—	
—	alçak ton işareti	—	
◦	ünsüzler altında tonunu kay- betme, gevşeme işareti.	◦	

d, t, n, l, r, ŋ ünsüzleri, kalın ün-
lüler ile birleşen fakat kendileri-
nin ikişer boğumlanma noktala-
rından daha önde olanında bo-
ğumlanan ince ünsüzlerdir.

Buluç, *Tellâfer Türkçesi üzerine*, TDAY 1973-74, s.51.

- â kapalı a.
e genellikle açık, yayvan söylenen e.

- è kapalı e.
 û u ile ü arası.
 i kısa i (hemen hemen kapalı e'ye benzer).
 u kısa u (boğuk ı gibi duyulur).
 - ünlüler üzerinde uzunluk işareti: ā ō ē ē ū
 Һ (ha) } sesleri, Arapçaya yakın olarak gırtlaktan söylenir.
 ʿ (ayın) }
 ք (sözcük başında söylenişi gırtlaktandır).
 h
 ğ
 ñ
 ng

Buluç, *Kerkük ağzına göre Arzu ile Kamber masalı*, TDAY 1975-76, s.206-207.

- ünlülerde uzunluk.
 ˘ ulama.
 ʾ dar, boğuk a.
 é kapalı e.
 ı kısa, ya da yerine göre, vurgusuz ı.
 i kısa, ya da yerine göre, vurgusuz i.
 u u ile ı arası, kısa ya da gevşek söylenen u.
 ü ü ile i arası, kısa ya da gevşek söylenen ü.
 ğ kalın ve ince ünlü yanında ğı.
 Һ geriden boğumlanmalı ha.
 Һ hu.
 ք geriden boğumlanmalı ka.
 ʿ geriden boğumlanmalı ayın.
 ́ önden, keskin söylenen c.
 ʻ önden, keskin söylenen ç.

S.Olcay, DTYA (1966), s.16-23.

- a** a ile e arası (ağızdan çıkışta dil hafifçe geriye doğru çekik durumdadır.)
- á** vurgulu yarı uzun a.
- b** baba ve çoban sözcüklerinin söylenişinde ara sıra duyulan çift dudak v'si değerindedir.
- é** vurgulu yarı uzun e.
- ē** uzun e.
- ğ**
- ğ** zayıf söylenen g.
- h** zayıf söylenen h.
- i** uzun i.
- k** g ve ğ ünsüzlerinin çıkış yerlerinden hafifçe bir patlama ile oluşan ünsüzdür.
- θ** u ile o arası, daha çok o'ya yaklaşan bir çıkış yerinde meydana gelir.
- ō** uzun o.
- r** zayıf r.
- ū** uzun u.
- ū** uzun ü.
- v** zayıf söylenen v.
- y** zayıf söylenen y.

S. Olcay, EA (1966).

- ä** sözcüklerin ilk hecelerinde bulunur. [üstünlü ayın (ɛ') a, 'a > ä]
- é** önseslerde esreli ayın (,ɛ) ya da (i) bulunduran sözcüklerde: 'i, i > é değişmesi ile.
- ğ** art damak ile orta damak arasında, fakat art damağa yakın bir yerde, hafif bir patlama ile teşekkül eder.
- ğ** art damakta (ğ)'nin yerinde hafif bir patlama ile teşekkül eder. Bu ünsüz önseslerde umumiyetle (k)'den değişmez.
- h** hırıltılı, sızmalı bir ön damak (h̃)'sıdır ve önünde hafif söylenen (y)'den sonra teşekkül eder.
- h** kalın ünlü kuruluşlu sözcüklerde art damakta, ince ünlü kuruluşlu sözcüklerde orta damakta teşekkül eden hırıltılı, sızmalı bir ünsüzdür, (k) ve (h)'den değişmez.
- î** vurgulu, kapalı, yarı uzun i.

- ķ kalın ünlü kuruluşlu sözcüklerin bazılarının önseslerinde görülen ve art damakta teşekkül eden bir ünsüz.
- l kalın ünlülü hecelerde dilin avurtlara doğru genişçe yayılması ile teşekkül eder.
- rt ünsüz türemesiyle oluşan çift ünsüz. (bk.s.30: ünsüz türemesi örnekleri.)
- ı patlama niteliğini kısmen yitirmiş, (d)'den önce teşekkül eden, dolayısıyla ona yaklaşan bir ünsüzdür.
- w daha çok yuvarlak ünlülerle hece kuran bir çift dudak (v)'sidir.

* * *

Yukarıda verdiğimiz listelerde de görüldüğü gibi, Türkoloji açısından hiç de iç açıcı olmayan bir tablo ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki:

kapalı e sesi için

Caferoğlu (e)⁴, Korkmaz (e)⁵ ve (é)⁶, Buluç (è)⁷ ve (é)⁸ işaretlerini kullanmışlardır. Fakat Olcay'da (é) için "vurgulu yarı uzun e"⁹, (è) için de "önseslerde esreli ayın(ç) ya da (i) bulunduran sözcüklerde: 'i, i > é değişmesi ile"¹⁰ kaydı konulmuştur.

kapalı a için

Korkmaz (â)¹¹ ve (à)¹² işaretlerini kullanmış, fakat NYA'nda (â)'yi "bulanık a" olarak nitelendirmiştir.

Korkmaz'da *yuvarlak a* (â) ile gösterilirken, Buluç (â) işareti ile *kapalı a*'yi¹³ ve "dar, boğuk a"yi¹⁴ belirtmiştir.

4 ADÜM II.

5 GBAA.

6 NYA.

7 TDAY 1973-74.

8 TDAY 1975-76.

9 DTYA.

10 EA.

11 GBAA.

12 NYA.

13 TDAY 1973-74.

14 TDAY 1975-76.

Bu tür değişiklikleri daha iyi belirleyebilmek için, ünlüleri ve taşıdıkları ses değerlerini topluca göstereyim:

A ünlüsü :

- ă kısa a (Caferoğlu, KDİAT)
- â kapalı a (Korkmaz, GBAA)
- á kapalı a (Korkmaz, NYA)
- â bulanık a (Korkmaz, NYA)
- a ince (palatale) a (Korkmaz, GBAA)
- a ince (palatale) a (Korkmaz, NYA)
- ā uzun ince a (Korkmaz, NYA)
- â yuvarlak a (Korkmaz, GBAA)
- â kapalı a (Buluç, TDAY 1973-74)
- â dar, boğuk a (Buluç, TDAY 1975-76)
- á vurgulu yarı uzun a (Olçay, DTYA)
- ā uzun a (Olçay, DTYA)

e ünlüsü

- ē sert e (Caferoğlu, ADÜM II)
- ē kapalı e (Caferoğlu, AAT)
- ä açık e (Korkmaz, GBAA)
- ε açık kısa e (Korkmaz, GBAA)
- ä yarı-kapalı e (Korkmaz, GBAA)
- e kapalı e (Korkmaz, GBAA)
- è kapalı e (Korkmaz, NYA)
- ē uzun e (Korkmaz, NYA)
- ê yuvarlak e (Korkmaz, NYA)
- e genellikle, açık, yayvan söylenen e (Buluç, TDAY 1973-74)
- è kapalı e (Buluç, TDAY 1973-74)
- ē uzun kapalı e (Buluç, TDAY 1973-74)
- ē uzun açık ve (Buluç, TDAY 1973-74)
- é kapalı e (Buluç, TDAY 1975-76)
- é vurgulu yarı uzun e (Olçay, DTYA)

- ē uzun e (Olçay, DTYA)
 ä sözcüklerin ilk hecelerinde bulunur. [Üstünlü ayın (ε') a, 'a > ä] (Olçay, EA)
 é önseslerde esreli ayın (ε) ya da (i) bulunduran sözcüklerde: 'i, i > é değişmesi ile (Olçay, EA)

ı ünlüsü

- ¹ yarım telâffuz edilen ı (Caferoğlu, AAT)
 î uzun ı (Korkmaz, NYA)
 ı incelmış i'ye yakın (palatale) ı (Korkmaz, GBAA)
 ı incelmış (palatale) ı yahut kalın i (Korkmaz, NYA)
 i kısa, ya da yerine göre, vurgusuz ı (Buluç, TDAY 1975-76)

i ünlüsü

- İ kısa i (Caferoğlu, KDİAT)
 i^o yuvarlak i (Korkmaz, NYA)
 ı ince (palatale) ı yahut kalın i (Korkmaz, NYA)
 i kısa i (hemen hemen kapalı e'ye benzer) (Buluç, TDAY 1973-74)
 i kısa, ya da yerine göre, vurgusuz i (Buluç, TDAY, 1975-76)
 î uzun i (Olçay, DTYA)
 İ vurgulu, kapalı, yarı uzun i (Olçay, EA)

o ünlüsü

- ô kapalı o (Korkmaz, GBAA)
 ó kapalı o (Korkmaz, NYA)
 ô bulanık o (Korkmaz, NYA)
 ö uzun o (Olçay, DTYA)

Tam belirlenememiş ünlüleri gösteren işaretler :

- ə İstanbul şivesindeki e ile a arasında, daha fazla telâffuzu a'ya kaçan vokal (Caferoğlu, GDİAT)
 ä e ile ε arasında bir ses (Caferoğlu, KDİAT)

- ə i'ya yakın kalın e (Korkmaz, GBAA)
 ə a'ya yakın kalın açık e (Korkmaz, NYA)
 a a ile e arası (Olcay, DTYA)
 i i ile ı arasında, daha fazla boğaz gerisinden i'ya doğru kaçan i (Caferoğlu, GDİAT)
 u u ile ı arasında bir ses (Caferoğlu, KDİAT)
 ü ü ile i arasında bir ses (Caferoğlu, KDİAT)
 o ö'ye yakın o (palatale) (Korkmaz, GBAA)
 o ö'den kalınlaşmış, ö ve o arası bir ünlü (Korkmaz, NYA)
 u ü'ye yakın ince u (palatale) (Korkmaz, GBAA)
 u ü'den kalınlaşmış ü, u arası ünlü (Korkmaz, NYA)
 û bulanık ü (Korkmaz, NYA)
 û u ile ü arası (Buluç, TDAY 1973-74)
 u u ile ı arası, kısa ya da gevşek söylenen u (Buluç, TDAY 1975-76)
 ü ü ile i arası, kısa ya da gevşek söylenen ü (Buluç, TDAY 1975-76)
 θ u ile o arası, daha çok o'ya yaklaşan bir çıkış yerinde meydana gelir (Olcay, DTYA)
 ö ö ile o arasında, fakat daha fazla o tesiri bırakan ö (Caferoğlu, GDİAT)
 ü ü ile u arasında, fakat ü'ye nisbetle daha fazla boğaz gerisinde telâffuz edilen ve u'ya kaçan bir ses (Caferoğlu, GDİAT)

Ünsüzlerdeki genel görünüş ise şöyledir:

- b
 b (Olcay, DTYA)
 c
 c (Buluç, TDAY 1975-76)
 ç
 ç' (Buluç, TDAY 1975-76)
 d
 d' (Caferoğlu, STİAT)

- d (Korkmaz, NYA)
 f
 g
 ğ (Caferoğlu, ADÜM II; DİAT; AAT ve diğerleri)
 Ğ (Caferoğlu)
 ğ (Caferoğlu, GDİAT; Buluç, TDAY 1975-76; Olcay, DTYA)
 Ğ (Caferoğlu)
 ğ (Caferoğlu, GDİAT ve sonrakiler; Korkmaz, GBAA; NYA; Olcay, DTYA; EA)
 ğ (Korkmaz, GBAA; NYA)
 G (Korkmaz, NYA)
 ğ (Olcay, EA)
 h
 h (Buluç, TDAY 1973-74; 1975-76)
 H (Caferoğlu, ADÜM II; AAT; GDİAT)
 h (Caferoğlu; Korkmaz; Buluç; Olcay, EA)
 h (Olcay, EA)
 j
 K (Caferoğlu; Korkmaz, GBAA)
 k (Caferoğlu; Korkmaz; Buluç; Olcay, EA)
 k (Caferoğlu)
 K (Caferoğlu; Korkmaz, GBAA)
 k (Caferoğlu; Korkmaz, GBAA)
 k (Olcay, DTYA)
 l
 l (Caferoğlu; Korkmaz, NYA)
 l (Korkmaz, GBAA; NYA)
 l (Korkmaz, GBAA)
 l (Korkmaz, GBAA)
 l (Olcay, EA)

- m
n
ŋ (Caferoğlu)
ng (Caferoğlu; Buluç, TDAY 1973-74)
ŋ̇ (Korkmaz, GBAA; NYA)
ñ (Korkmaz; Buluç, TDAY 1973-74)
ñ̇ (Korkmaz)
ñ̇̇ (Korkmaz, NYA)
ñ̇̇̇ (Korkmaz, GBAA)
ñ̇̇̇̇ (Korkmaz, GBAA)
P
P (Korkmaz, GBAA)
r
ṙ (Caferoğlu; Korkmaz, NYA)
ṙ̇ (Korkmaz)
ṙ̇̇ (Olçay, DTYA)
rt (Olçay, EA)
s
ṡ (Caferoğlu, STİAT)
ş
t
ṫ (Korkmaz, NYA)
ṫ̇ (Caferoğlu, SİAT; Olçay, EA)
T (Korkmaz, GBAA)
ṫ̇̇ (Caferoğlu, STİAT)
v
v̇ (Olçay, DTYA)
w (Olçay, EA)

y
y (Olca, EA)
z
z (Caferoğlu, STİAT)
z' (Caferoğlu, STİAT)
ayın (Buluç)

* * *

Görüldüğü gibi ortaya çıkan tablo çok karışık bir görünümde. Bu durum karşısında ne yapmak gerekecektir? Ya 1946 yılında hazırlanan "Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu" nun ortaya koyduğu esaslar etrafında birleşmeli, ya da Üniversitelerimizin dilcilerinden meydana gelecek bir "Bilim Kurulu" yeni bir "Kılavuz" hazırlamalıdır. Her geçen günün, Türkiye Türkolojisinin kayıplar hanesine işlendiği açıktır. Türk dili içindeki bu kargaşanın durdurulması gelecek nesillerin bilim adamlarını da yorulmaktan, bu kargaşayı sürdürmekten kurtaracaktır. Yayınlanmış bazı eserler üzerinde yaptığımız bu küçük araştırma, henüz basımı sürdürülen Doktora çalışmalarının işaretlerini içine almadığı için, basılan eserlerin bu tabloyu daha ne kadar karıştıracağı belli değildir.*

Bu araştırmayı şu önerilerimizle noktalamak istiyoruz:

1. Öncelikle bir "fonetik terimleri" birliği sağlanmalıdır. Bunun için, ağız, burun, boğaz ve gırtlığın yapısı ele alınarak, en küçük detayına kadar adlandırılmalıdır.
2. Klâsik ünlüler ve ünsüzler tablosu, anlaşmaya varılacak bu terimlerle, son ve kesin şeklini alacak şekilde yeniden çizilmelidir.
3. Tabloya yerleştirilen temel ünlü ve ünsüzlerin dışında kalan ara ünlü ve ünsüzler için bu tablo içersinde birer yer aranmalı, pek fazla ayrılık göstermeyen sesler tasnif dışı bırakılmalıdır.
4. Tabloya yerleştirilen her ara ünlü ve ünsüz, ağız çalışmaları tesbitinde olduğu gibi, basımda da kolaylık gösterecek şekilde alttan ya da üstten işaretlenerek bir değerlendirme yapılmalıdır.
5. Ortaya çıkacak genel tablo, seslerin değerlerini belirten bir "kılavuz" içersinde toplanarak, bilim adamlarının yararına sunulmalı ve yapı-

* Bu yazı dizgideyken yayınlanan: Turgut Günay, *Rize İli Ağzları*, Ankara 1978 ve Hüseyin Dalı, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar*, Ankara 1978 (TDK yay.) adlı eserlerin transkripsiyon işaretleri de eklenince, belirttiğimiz gibi, tablo daha da karmaşık hâle gemektedir.

lacak her araştırmada, *kesin olarak*, bu kılavuzun kullanılması istenmelidir.

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında, üniversitelere eser basan basımevlerinin hurufat katalogları da dikkate alınır, mevcut hurufatlarının dışında tesbit edilenler dışardan ya da iç piyasadan temin ettirilirse, Türkolojinin büyük bir sorunu çözülmüş olur.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda kullanılan çevriyazı işaretlerini dikkate alarak teklif ettiğimiz ünlüler tablosu ile "International Phonetic Association"¹⁵ in yayınladığı ünsüzler tablosundan yararlanarak hazırlayıp teklif ettiğimiz ünsüzler tablosu ve boğaz, burun, ağız ve gırtlak yapısını ve adlarını gösteren şekil yazımızın sonunda verilmiştir.

	A	E	I	İ	O	Ö	U	Ü
Normal (Açık)	a	e	ı	i	o	ö	u	ü
Kısa (yarım)	ă	ĕ	ĭ	ĭ	ŏ	ŏ	ŭ	ŭ
Kapalı	â	é				ó		
Yarı kapalı	à	è						
Uzun	ā	ē	ī	ī	ō	ō	ū	ū
Uzun kapalı		ē̄						
Bulanık	â	ē	ɪ	ɪ	ɔ	ɔ	u	u
İnce (palatale)	ɶ		ɪ		ɔ		u	
İnce uzun	ā̄		ī		ō̄		ū̄	
Dar	á	é					ú	ú
Yuvarlak	á	ē		ɨ				
Kalın		ē		ɨ				
Genzel	ã	ẽ	ĩ	ĩ	õ	õ	ũ	ũ

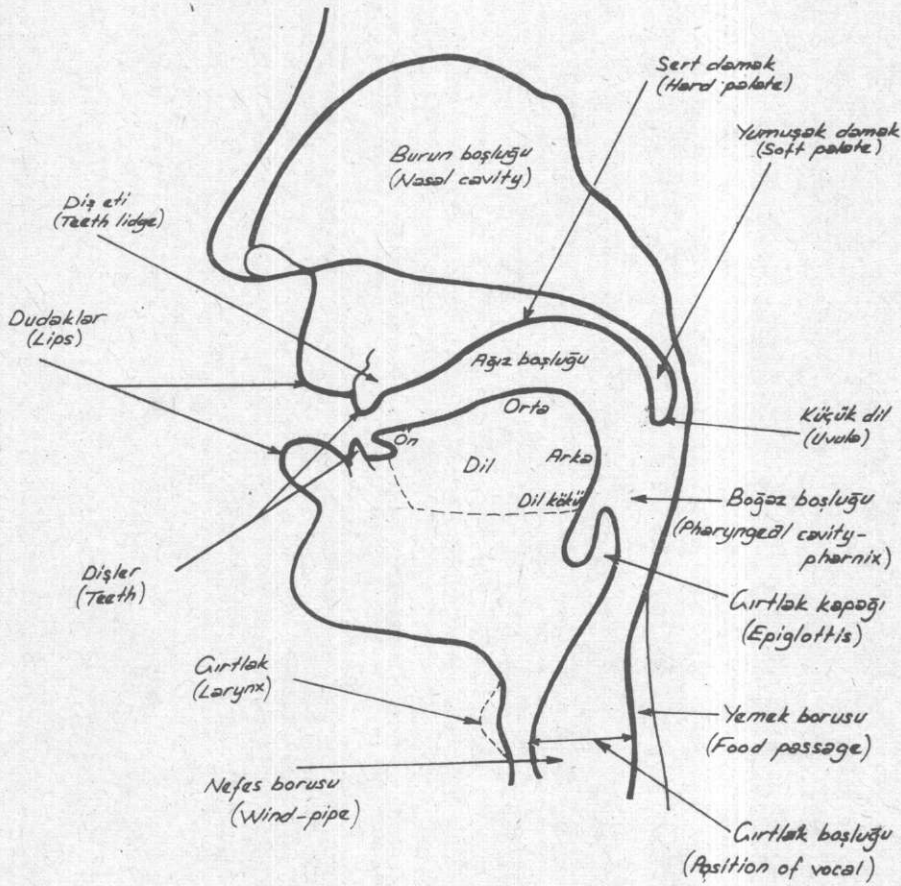
Ünlüler Tablosu

15 *The Principles of the International Phonetic Association*, London 1971, s.10.

ÜNSÜZLER	Çift-dudak		Diş-dudak		Diş		Diş-Dişeti		Damaksl Damaksl (Sert-damak)		Yumuşak damak		Küçük dil		Gırtlak		Nefes borusu ağza					
									Ön Arka		Ön Arka											
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-		
Patlayıcı (Plosive)	b	p					d	t	c	ç	g	k			ğ	ğ			(ç)			
Genzel (Nasal)	m						n						ñ									
Yan boğumlan- malı (Lateral)							l															
Titreyici (Rolled)							r															
Sızıcı (Fricative)			v	f	z	s			j	ş					ğ	ğ	h	h	(ç)	(ç)	(h)	(h)
Yarım ünlü (Semivowel)									y													

+ : Tonlu ünsüz işareti
- : Tonsuz ünsüz işareti

Ünsüzler Tablosu

Ağız, burun, boğaz ve gırtlakın kesitini gösteren şekil

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR:

- Abercrombie, David, *Elements of General Phonetics*, Edinburg 1966.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, İstanbul 1974.
- , *Türk Grameri*. Birinci bölüm: *Sesbilgisi*. İstanbul 1959.
- Başkan, Özcan, *Linguistik Metodu*, İstanbul 1967.
- Buluç, Sadettin, *Tellâfer Türkçesi üzerine*, TDAY 1973-74, s.49-57.
- , *Kerkük ağzına göre Arzu ile Kamber masalı*, TDAY 1975-76, s.203-238.
- Caferoğlu, Ahmet, *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I*, İstanbul 1940; II, İstanbul 1941. (ADÜM)
- , *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul 1942 (DİAT)
- , *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul 1943 (AAT)
- , *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, İst.1944 (STİAT)
- , *Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İst.1945 (GDİ-AT)
- , *Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İst.1946 (KDİ-AT)
- , *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, İst.1948 (OAAAD)
- , *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, İst.1951 (AİAD)
- Korkmaz, Zeynep, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, Ankara 1956 (GBAA)
- , *Neşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara 1963 (NYA)
- Ladefoged, Peter, *Elements of Acoustic Phonetics*, Chicago 1973.
- , *Preliminaries to Linguistic Phonetics*, Chicago 1973.
- Olçay, Selâhattin, *Erzurum Ağzı*, Ankara 1966 (EA)
- , *Doğu Trakya Yerli Ağzı*, Ankara 1966 (DTYA)
- Peri, Mario A. - Frank Gaynor, *Dictionary of Linguistics*, London 1970.
- Pike, Kenneth L., *Phonetics*, Michigan 1972.
- The Principles of the International Phonetics Association*, London 1971 (IPA)
- Tura, Sabahat, *Dilbilim ve Halkbilim*, Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri, ODTÜ 17-19 Aralık 1976, Ankara 1977, s.199-219.
- Üçok, Necip, *Genel Fonetik*, İstanbul 1951.
- Wells, J.C. - Greta Colson, *Practical Phonetics*, London 1971.